

УДК 341.232.5

В.О. Фетисенко,

аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ СФЕРІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Анотація. Стаття присвячена теоретичній основі та сутності міжнародно-правового регулювання міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері. Була приділена увага визначенню місця міжнародно-правового регулювання такого виду співробітництва в системі міжнародного права. Був вироблений авторський погляд на вищевказані питання.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, науково-технічне співробітництво, міжнародно-правове регулювання, галузь *in statu nascendi*.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері займає важливе місце в сучасному світі, практично кожна держава залучена до процесів в цій сфері. Досліджуючи міжнародно-правове регулювання міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері особливу увагу слід приділити визначенню теоретичних основ цього явища, а саме, визначенню його поняття, сутності та місця в системі міжнародного права. З огляду на те, що немає жодного універсального міжнародно-правового акту, який би дав чітку відповідь на ці запитання, цю роль на себе взяла доктрина, що актуалізує її.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові основи міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері були предметом дослідження І.І. Дахна, Ю.М. Колосова, К.Г. Борисова, Л.А. Гумерова, В.М. Шугурова, К.А. Задумкіна, М. Леклерка, Дж. Нідема, К. Сенекера. Окремі нау-

кові позиції були покладені в основу деяких міжнародних документів. Проте, вчені, використовуючи різні підходи до вивчення цього явища, акцентували увагу на протилежних аспектах, що й зумовило різні погляди щодо визначення такого співробітництва і його сутності. Уявляється необхідним аналіз та систематизація позицій дослідників з метою виявлення основних тенденцій в осмисленні міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері.

Метою статті є дослідження основних точок зору, що викладені в доктрині щодо визначення міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері, його міжнародно-правового регулювання, місця в системі міжнародного права та сутності, їх узагальнення, аналіз та вироблення авторського погляду на вищевказані питання.

Виклад основного матеріалу. Наявні в доктрині підходи до визначення міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері характеризуються значним

різноманіттям. Уявляється, що поняття «міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері» й «міжнародне науково-технічне співробітництво» є синонімами. Як раніше зазначалося, науково-технічна сфера — це комплекс суспільних відносин, що виникають з приводу здійснення науково-технічної діяльності [1, с. 269]. Тому, визначення міжнародного співробітництва в цій сфері здебільшого зумовлено особливостями здійснення науково-технічної діяльності.

В доктрині найбільш розповсюджено підхід, згідно з яким міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері розкривається шляхом перерахування видів науково-технічної діяльності. Так, більшість дослідників погоджується, що таке співробітництво включає обмін науковими досягненнями, досвідом, загальною науково-технічною інформацією, підготовку кадрів, спільні наукові-технічні розробки та реалізацію науково-технічних проектів у широкому розумінні (виконання робіт, вирішення задач, реалізація процесів тощо) [2; 3, с. 15; 4, с. 35; 5, с. 196; 6, с. 783].

Дослідники також акцентують увагу на суб'єктному складі співробітництва (уряди, фірми, організації та індивідууми), сфері здійснення (два або більше регіони) та зв'язку з виробничими факторами [4, с. 35]. І.І. Дахно до визначення також включає торгівлю ліцензіями, будівництво підприємств та інших об'єктів та геологорозвідувальні роботи [5, с. 196]. Окремо зазначається економічна спрямованість міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері [4, с. 35; 5, с. 196], проте не виключно [7, с. 604]. Ю.М. Колосов в систему універсального міжнародного співробітництва в сфері науки, техніки й технології додатково включає міжнародні технічні й технологічні зв'язки, забезпечення безпечного використання досягнень науково-технічного прогресу та запобігання

шкоди навколишньому середовищу [6, с. 783].

Таким чином, вчені акцентують увагу переважно на змісті діяльності, яка здійснюється під час міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері. Таке співробітництво має особливі цілі — інтенсифікацію взаємодії між науковцями та дослідниками двох чи більше держав, реалізацію конкретних наукових та технічних проектів та програм, створення можливостей для активізації науково-технічних розробок та інші. По суті, це співпраця суб'єктів міжнародного права в якісно відособленій сфері, яка визнається та виділяється на внутрішньодержавному рівні і потребує виділення й на міжнародному. Особливістю міжнародного науково-технічного співробітництва також виступає його сильний зв'язок з рівнем розвитку держави та рівнем життя людини.

Інший спосіб відображення сутності міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері використовується в міжнародних угодах. Міжнародні договори України з іншими державами з питань міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері є типовими та мають майже ідентичний перелік форм науково-технічної співпраці.

Так, у ст. 4 Угоди між урядом України та урядом Республіки Вірменія про науково-технічне співробітництво, формами співробітництва визначені:

- реалізація спільних наукових і науково-дослідних програм і проектів, здійснення їх взаємної експертизи;
- спільне друкування результатів науково-дослідних робіт;
- формування спільних науково-дослідних колективів, включаючи спільні польові дослідження та експедиції, інноваційні та інші організації, що забезпечують запровадження нових технологій;
- обмін науковою та науково-технічною інформацією, документацією,

літературою та бібліографічними виданнями;

- обмін вченими та фахівцями;
- підвищення кваліфікації науковців та фахівців шляхом організації спільних семінарів, наукових конференцій, робочих зустрічей та стажувань [8].

У ст. 4 Угоди між урядом України та урядом Республіки Грузія про науково-технічне співробітництво, до форм співробітництва, в додаток до вищезазначених форм, виділено наукову роботу в науково-дослідних установах, вищих навчальних закладах, технопарках, архівах, бібліотеках і музеях [9]. А ст. 2 Договору між урядом України та урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки та технологій до загальнопоширених форм додає спільне використання науково-дослідних приладів та наукового обладнання і створення спільних науково-технічних центрів та творчих колективів [10].

В договорах між Європейською комісією та третіми країнами можна виділити такі найбільш вживані форми міжнародного науково-технічного співробітництва:

- участь дослідників та дослідних організацій в спільних науково-технічних проектах та програмах;

- об'єднання вже реалізованих науково-технічних проектів;

- візити та обмін вченими та технічними експертами;

- організація спільних наукових семінарів, конференцій та симпозіумів;

- обмін та спільне використання обладнання і матеріалів;

- обмін інформацією про практику, закони, правила і програми в рамках програм співробітництва;

- регулярні дискусії, обмін точками зору та консультації з приводу керівництва та пріоритетів наукової політики [11, 12, 13].

Викладене дозволяє зробити висновок, що в міжнародних договорах вико-

ристовується номенклатурний спосіб визначення міжнародного науково-технічного співробітництва через перелік різноманітних можливих видів кооперації між вченими та дослідниками договірних держав, що свідчить про схожу з доктриною тенденцію, коли поняття визначається через форми його реалізації.

Таким чином, у доктрині існують різні підходи до визначення міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері, одні автори зважають на економічну мету співробітництва, інші намагаються у визначенні позначити головні види співробітництва і саме через їх перелік зобразити сутність, проте визначення виходять або громіздкими, або занадто лаконічними. Проте, майже всі дослідники погоджуються з тим, що науково-технічне співробітництво — це особливий вид міжнародного співробітництва, який має свої особливості та специфічну спрямованість.

З огляду на вищевикладене, можливо запропонувати власне авторське визначення.

Міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері — це співробітництво двох або більше суб'єктів міжнародного права в сфері науки та техніки, що включає в себе співпрацю дослідників та вчених, обмін інформацією, технологіями, обладнанням, створення науково-дослідницьких центрів, інфраструктури та проведення симпозіумів, конференцій і семінарів тощо в цілях миру та розвитку людства.

Відповідно, міжнародно-правове регулювання міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері — це регламентація міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері за допомогою засобів та методів міжнародного права.

Наступний аспект, що заслуговує нашої уваги це питання місця міжнародно-правового регулювання міжнародного співробітництва в науково-техніч-

ній сфері в системі міжнародного права. Існує декілька основних позицій щодо цього питання.

Прибічники першої позиції (О.М. Вилегжанін [14, с. 911], М.М. Антонович [15, с. 226], І.І. Дахно [5, с. 195], І.Д. Шутак [16, с. 320] та ін.) відносять міжнародно-правові норми з регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва до складу міжнародного економічного права. Так, А.П. Белов, вважає міжнародне науково-технічне співробітництво разом з міжнародним промисловим співробітництвом складовою міжнародного економічного співробітництва [2]. О.І. Шостенко до предмета міжнародного економічного права також включає міжнародні науково-технічні відносини [17, с. 411]. Л.А. Гумеров визначає групу норм міжнародного права, що регулює науково-технічне співробітництво, як підгалузь міжнародного економічного права. Але, в той самий час, Л.А. Гумеров зазначає, що «враховуючи встановлені тенденції розвитку науково-технічних відносин та інтенсивний процес нормотворчості в цій галузі, можна стверджувати, що відбувається формування нової галузі міжнародного права — права міжнародного науково-технічного співробітництва» [18, с. 7-8]. Тобто автор вказує на становлення нової галузі міжнародного права, що зароджувалась як частина міжнародного економічного права.

З плином часу, Л.А. Гумеров допрацював своє бачення місця міжнародно-правового регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва, виникла друга позиція — вивчення даної групи норм міжнародного права як самостійної галузі. Л.А. Гумеров підкреслює, що міжнародні науково-технічні відносини є особливим різновидом міжнародних відносин, «їх специфіка визначена самостійним предметом правового регулювання, а саме відносинами в сфері

науки, техніки та технології, значним об'ємом нормативного матеріалу, критеріями нових властивостей (змісту) цього нормативного матеріалу, якісною відособленістю групи правових норм, зацікавленістю суспільства в розвитку нової галузі права». Та саме тому, на думку вказаного автора, «норми міжнародного права, покликані врегулювати данні відносини, також мають особливий характер та являють собою систему норм міжнародного права, що регулюють відносини суб'єктів міжнародного права в галузі науки та техніки, іншими словами — право міжнародного науково-технічного співробітництва» [7, с. 606-607]. А.К. Іванов також визначає наявність чітко окресленого предмету у міжнародного співробітництва в сфері науково-технічного прогресу [19, с. 230].

У літературі зустрічаються й інші точки зору. Так, Г.О. Анцелевич відносить «міжнародно-правове забезпечення міжнародного наукового співробітництва» до напрямку розвитку міжнародного права навколишнього середовища [20, с. 171]. А К.А. Задумкін та С.М. Рахматулліна вважають науково-технічне співробітництво складовою частиною міжнародного промислового співробітництва [3, с. 23; 21, с. 41].

На нашу думку, найбільш доцільним є визнання міжнародно-правового регулювання співробітництва в науково-технічній сфері підгалуззю міжнародного економічного права. По-перше, виникнення науково-технічного співробітництва пов'язано саме з міжнародним економічним співробітництвом, що, з плином часу, виокремлювалось в окрему групу специфічних міжнародних відносин, та отримало відповідне міжнародно-правове регулювання. По-друге, таке співробітництво, поки що, не відповідає вимогам визнання нової галузі міжнародного права, за рамками міжнародного економічного права. Проте, в майбутньому це

не виключено, тому можна назвати цю групу міжнародно-правових норм галуззю *in statu nascendi* (в стані зародження). По-третє, міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері не має жодного універсального міжнародно-правового акту, який би повністю стосувався цього виду співробітництва чи пояснював його сутність, структуру тощо, а, здебільшого згадується в міжнародних документах економічного спрямування та різновиді міжнародних економічних договорах — міжнародних договорах про науково-технічне співробітництво.

Також не вважається обґрунтованим віднесення міжнародно-правового регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва до міжнародного права навколишнього середовища та промислового співробітництва. Тому що з першим таке співробітництво пов'язано досить умовно, а, на відміну від промислового співробітництва, має цілі та види співпраці не лише в сферах виробництва та промисловості.

Висновки. Питання визначення міжнародного науково-технічного співробітництва та його міжнародно-правового регулювання не вирішується однозначно ані в міжнародних угодах, ані в доктрині. В доктрині вчені використовують різні підходи до визначення такого співробітництва, тому говорити про уніфіковану дефініцію не можна. І в доктрині, і в міжнародних угодах преважує номенклатурний підхід, в визначеннях наводяться форми співробітництва і саме через їх перелік зображається сутність міжнародного науково-технічного співробітництва. Однак, майже усі правники займають позицію, згідно якої міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері є особливим видом міжнародного співробітництва, який має свої особливі цілі та специфічну спрямованість.

У цьому дослідженні запропоновані

авторські визначення цих термінів.

Міжнародне співробітництво в науково-технічній сфері — це співробітництво двох або більше суб'єктів міжнародного права в сфері науки та техніки, що включає в себе співпрацю дослідників та вчених, обмін інформацією, технологіями, обладнанням, створення науково-дослідницьких центрів, інфраструктури та проведення симпозіумів, конференцій і семінарів тощо в цілях миру та розвитку людства.

Відповідно, міжнародно-правове регулювання міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері — це регламентація міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері засобами та методами міжнародного права.

Доктрині міжнародного права відомі декілька позицій щодо галузевої належності міжнародно-правового регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва:

1) віднесення міжнародно-правового регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва до міжнародного економічного права як частини останнього, підгалузі;

2) визнання частиною міжнародного права навколишнього середовища чи промислового співробітництва;

3) виокремлення самостійної галузі міжнародного права.

Уявляється правильною перша позиція, яка аргументується особливостями виникнення науково-технічного співробітництва саме з економічного; не відповідністю вимогам визнання нової галузі міжнародного права, за рамками міжнародного економічного права; відсутністю жодного універсального міжнародно-правового акту, який би повністю стосувався цього виду співробітництва чи пояснював його сутність та структуру. Проте, цю групу міжнародно-правових норм можливо назвати галуззю *in statu nascendi* (в стані зародження).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фетисенко В.О. Становлення міжнародного співробітництва в науково-технічній сфері: міжнародно-правовий аспект / В.О. Фетисенко // *Правова держава*. — 2016. — № 21. — С. 269-275.
2. Белов А.П. Международное промышленное и научно-техническое сотрудничество: понятие и правовые формы / А.П. Белов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/6123/>
3. Международное научно-техническое сотрудничество: региональный аспект (на примере Северо-Западного федерального округа РФ и Республики Беларусь) / К.А. Задумкин, С.В. Теребова, В.В. Гончаров, В.А. Колотухин, Д.В. Никеенко. — Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. — 154 с.
4. Li Li, Bin Yu. Selection Advantage Pattern of International Sci-Tech Cooperation and Empirical Analysis / Li Li, Yu Bin // *Journal of Service Science and Management*. — 2011. — № 4. — Р. 35-41.
5. Дахно І.І. Міжнародне економічне право. — 3-тє вид., перероб. і доповн. Навчальний посібник / І.І. Дахно. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 304 с.
6. Международное право: учебник / отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. — 2-е изд. перераб. и доп. — М. : Междунар. отношения, 2006. — 816 с.
7. Гумеров Л.А. Международно-правовое регулирование научно-технического сотрудничества / Л.А. Гумеров // *Международное право. Особенная часть: Учебник для вузов* / Под ред. Валева Р.М., Курдюкова Г.И. — М. : Статут, 2010 — 624 с.
8. Угода між урядом України та урядом Республіки Вірменія про науково-технічне співробітництво від 22 липня 1977 р. [Електронний ресурс] // *Законодавство України*. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/051_003
9. Угода між урядом України та урядом Республіки Грузія від 13 квітня 1993 р. [Електронний ресурс] // *Законодавство України*. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/268_029
10. Угода між урядом України та урядом Республіки Польща від 12 січня 1993 р. [Електронний ресурс] // *Законодавство України*. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_187
11. Agreement for scientific and technological cooperation between the European Community and the Argentine Republic from 11.1.2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/argentina_agreement.pdf#view=fit&pagemode=none
12. Agreement on scientific and technical cooperation between the European Community and the Kingdom of Morocco from 10.2.2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/bilat_agreement_morocco.pdf#view=fit&pagemode=none
13. Agreement for scientific and technological cooperation between the European Community and the Republic of Chile from 7.8.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/eu_chile_agreement2003_en.pdf#view=fit&pagemode=none
14. Международное право: учебник / отв. ред. А.Н. Вылегжанин. — М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. — 1012 с.
15. Антонович М.М. Міжнародне публічне право / М.М. Антонович. — К. : КМ Академія; Алерта, 2003. — 308 с.
16. Шутак І.Д. Правове регулювання міжнародних економічних відносин; Навчальний посібник / І.Д. Шутак. — К. : Алерта, 2012. — 412 с.
17. Міжнародне право: підручник / Ліпкан В.А., Антоненко В.Ф., Акулов С.О. та ін. / заг. ред. В.А. Ліпкана. — К. : КНТ, 2009. — 752 с.
18. Гумеров Л.А. Правовое регулирование научно-технического сотрудничества государств-участников СНГ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Л.А. Гумеров; Казан. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. — К., 2001. — 22 с.
19. Иванов А.К. Становление и развитие международного информационного права / А.К. Иванов // *Ползуновский вестник*. — 2005. — №1. — С. 228-232.
20. Міжнародне публічне право: Підручник / Під редакцією Г.О. Анцелевича. — К. : Алерта, 2005. — 424 с.

21. Рахматуллина С.М. История изучения международного научно-технического сотрудничества России / С.М. Рахматуллина // Культура, наука, образование: проблемы и перспективы: Материалы II Всероссийской научно-практической конференции (г. Нижневартовск, 8 февраля 2013 года), Ч. II: [материалы]. — Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2013. — С. 41-43.

Фетисенко В.О.

Теоретико-правовые аспекты международного сотрудничества в научно-технической сфере: понятие и содержание.

Аннотация. Статья посвящена теоретической основе и сущности международно-правового регулирования международного сотрудничества в научно-технической сфере. Было уделено внимание определению места международно-правового регулирования такого вида сотрудничества в системе международного права. Был выработан авторский взгляд на выше-указанные вопросы.

Ключевые слова: международное сотрудничество, научно-техническое сотрудничество, международно-правовое регулирование, отрасль *in statu nascendi*.

V. Fetysenko

Theoretical and legal aspects of international cooperation in science and technology: the concept and the content.

Summary. The article is devoted to theoretical basis and essence of international legal regulation of international cooperation in science and technology. Author paid attention to the determination of the place of international legal regulation of this type of cooperation in the international law. Author produced a special view of issues above.

Keywords: international cooperation, scientific and technical cooperation, international regulation, *in statu nascendi*.

